

DANNE NORDLING:

Ideologi för näringslivet

Vilken ideologi ligger bakom arbetet i ett fritt näringsliv? Svenska arbetsgivareföreningen har på senare år bedrivit en omfattande konferensverksamhet i denna och liknande frågor. Pol mag Danne Nordling har gjort en sammanfattning av argumenten för en fri marknadsekonomi baserad på privat äganderätt. Det är på denna grund som näringslivet står. Författaren tar bl a upp frågan om en sådan fri marknadsekonomi kan fungera rättvist. Blott om alla människor vore lika och handlade lika — vilket de inte gör — skulle en praktiskt taget jämn inkomstfördelning kunna komma till stånd. Svensk Tidskrift vill gärna påpeka, att Nordlings artikel ansluter till Ingvar Horgbys artikel om äganderätten i nummer 7 av tidskriften i år.

Problemet att formulera en näringslivets ideologi har under flera årtionden varit ett återkommande debattämne. Trots en del mycket ambitiösa försök förefaller det som om man aldrig riktigt lyckats formulera något sammanhängande och för de flesta acceptabelt idésystem eller ideologi. Att försöken blivit resultatlösa förefaller emellertid mera ha berott på metodsvårigheter än på avsaknaden av en för hela näringslivet i stora drag gemensam uppfattning. Det borde därför vara möjligt att — som utgångspunkt för den ideologiska debatt som ånyo påbörjats inom näringslivet — precisera hörnstenarna i denna gemensamma syn på samhällsfrågorna.

Vad är då en ideologi? Språkbruket förefaller på denna punkt något vacklande. Grovt sett skulle man väl kunna ange ideologibegreppet som en samling allmänna idéer om den sociala verklighetens funktionssätt samt hur man utifrån denna syn bör anpassa samhällets organisation för att det hela skall fungera.

En ideologi bygger alltså på vissa föreställningar om verkligheten, vilka i princip bör kunna visas vara antingen riktiga eller felaktiga. Men en ideologi bygger också på vissa värderingar, som varken kan visas vara sanna eller falska. Dessa värderingar kan endast i större eller mindre utsträckning vara acceptabla eller oacceptabla för samhällets medborgare.

Svenska Arbetsgivareföreningen har sedan några år tillbaka bedrivit en omfattande konferens- och seminarieverksamhet för företagsledare m fl med tonvikt på näringslivsfrågor i samhällsdebatten. Den re-

dogörelse för en tänkbar näringslivsideologi, som följer här, bygger dels på diskussionerna vid dessa sammankomster och dels på ett antal skriftliga inlägg i debatten sedan 1956.

Den ekonomiska organisationen

Grunden för varje diskussion om näringslivets ideologi har alltid varit samhällets ekonomiska organisation. I alla samhällen, oberoende av organisationsform, kan det ekonomiska livet indelas i en näringslivsdel och en offentlig förvaltningsdel. Näringslivets funktion kan sägas vara att tillgodose enskilda människors önskemål om varor och tjänster. Förvaltningen tillgodoser behov av kollektiv natur, d v s önskemål om nyttigheter som är omöjliga att konsumera individuellt. En näringslivets ideologi får av naturligt skäl förmodas främst hänföra sig till det förstnämnda området.

Grundvärderingen av näringslivets verksamhet i alla ekonomiska system kan sägas vara kravet att detta så effektivt som möjligt skall tillgodose människornas enskilda önskemål av ekonomisk karaktär. Olika ideologier innehåller sedan olika rekommendationer om hur denna verksamhet skall organiseras.

Det bästa sättet att tillgodose människornas individuella önskemål är enligt företrädare för det svenska näringslivet en fri marknadshushållning med privat äganderätt. En relativt stor del av det svenska näringslivet är också i princip organiserat på detta sätt. Det kan därför synas föga positivt att förorda ett system, vars prak-

tiska tillämpning i Sverige tydligen ger upphov till den mängd problem som envar väl ändå måste erkänna existerar. Mot detta kan emellertid invändas, att flertalet problem i stället beror på avsteg från det fria marknadssystemet och på existensen av administrativa regleringar.

Man skulle alltså kunna säga att en fri — d v s icke med selektiva åtgärder reglerad — marknadsekonomi baserad på privat äganderätt i alla avseenden är överlägsen varje annat ekonomiskt system. Argumenten för detta är i huvudsak tre.

De tre argumenten

För det första kan marknadssystemet tillgodose fler önskemål än andra system genom att det decentraliserar beslutsfattandet, vilket gör det onödigt att hålla en ineffektiv och även i sig själv alltför resurskrävande byråkrati. Marknadsekonomi hushållar alltså bättre med de begränsade resurserna genom prissystemet, som möjliggör den långtgående decentraliseringen.

Men systemets effektivitet beror också på den fria konkurrensen mellan företagen, som tillsammans med kravet på lönsamhet medför att verksamhet som människorna värderar mindre högt — d v s produktion som kostar mer än den smakar — utmönstras. Företagens strävan efter ett så stort överskott som möjligt mellan kostnader och intäkter — vinst — skapar också incitament och resurser för en utökad, önskvärd produktion. Marknadshushållningen minskar alltså onödig resursförbrukning och skapar därmed en snabbare resurstillväxt.

För det andra garanterar marknadssystemet bättre än andra system att det just är de vanliga människornas önskemål som tillgodoses och inte byråkraters, »förmyn-dares» eller majoriteteters. Även människor med »udda» önsknningar kan få dessa tillgodosedda — dock oftast till en något högre kostnad p g a att korta serier är dyrare att producera än långa. Önskemålen kommer inte bort i någon byråkrati och avslås inte av några förmyndare med motive-ringar som t ex »objektivt icke önskvärd konsumtion». Inte heller kan personer som har speciella förbindelser med de styrande administratörerna mygla sig till extra förmåner, t ex extra matkuponger i en ransoneringsekonomi.

I en fungerande marknadsekonomi kan människorna inte bara välja mellan olika varor och tjänster utan också mellan konsumtion och ökad fritid eller mellan konsumtion och bättre arbetsförhållanden etc. Och bör inte människorna också kunna välja mellan konsumtion av enskilda nyttigheter och konsumtion av kollektiva tjänster? Det valet sköts idag mer eller mindre av »förmyn-dare».

Slutligen är för det tredje en fri marknadsekonomi mer förenlig med de värderingar om ett fritt samhälle som de flesta i Sverige omfattar än t ex ett administrativa, centralplanerat system. Självfallet är dock inte en fri marknadsekonomi helt oreglerad, eftersom man får förutsätta att förvaltningssektorn kan tillgodose de kollektiva önskemålen om t ex allmän rätts-trygghet, om en framsynt stabiliseringspo-litik och om en generell ramlagstiftning

för näringslivets verksamhet. Under såda-na omständigheter bör människorna kunna åtnjuta en större personlig frihet än om de voro tvungna att underkasta sig föröd-mjukande tvångslagar eller att titt och tätt vända sig till byråkratin för att söka tillstånd, licenser, dispenser etc. Risken för att ett centraldirigerat system urartar till en polisstat med både ekonomiskt och po-litiskt förtryck är uppenbar för de flesta. Men förutsätter inte marknadssystemet en i stort sett jämn inkomstfördelning för att systemet skall fungera »rättvist»? Måste inte marknadssystemet förkastas om det i praktiken leder till inkomstskillnader? Detta är en central invändning men inte desto mindre felaktig.

Inkomstskillnaderna

Till att börja med är inkomstskillnader i stor utsträckning empiriskt sett acceptabla. Det framgår av olika opinionsunder-sökningar. Men inte heller de teoretiska invändningarna är hållbara. Man kan inte objektivt konstatera vad som »egentli-gen» är rättvist. Sådana försök kan aldrig bli annat än metafysiska spekulationer. Det är därför omöjligt att utforska t ex vilken inkomstfördelning som är rättvis och sedan fastställa denna i lag. Men om man med ett rättvist fungerande ekono-miskt system menar ett system som i större utsträckning än andra låter alla de enskil-da människornas subjektiva uppfattningar om rättvisa bli avgörande för inkomstför-delningen, kan marknadssystemet konsta-teras uppfylla högt ställda krav.

I en marknadsekonomi belönas männi-

skornas arbetsinsatser efter »värdet» av deras arbetsresultat. Detta värde bestäms inte av några objektiva, vetenskapliga eller etiska principer eller lagar utan av alla de andra människornas subjektiva uppfattningar om insatsens och resultatets önskvärdhet. Ett resultat av detta är att en av den stora massan relativt sett mindre önskad verksamhet tenderar att mönstras ut. Varför? Jo, därför att den som gör en arbetsinsats samtidigt i allmänhet önskar sig en så stor belöning som möjligt. Han anpassar således sin verksamhet till vad andra finner värdefullt.

Men alla kan eller vill inte anpassa sin verksamhet till vad andra finner mest värdefullt. Om man sålunda ägnar sig åt en i lägre grad önskad verksamhet blir också belöningen i motsvarande mån lägre. Om alla människor vore lika och handlade lika skulle marknadssystemet också ge upphov till en praktiskt taget jämn inkomstfördelning.

Devisen »åt var och en efter hans förtjänst», där förtjänsten avgörs av de vanliga människorna, skulle kunna sammanfatta marknadssystemets rättvisenorm. Denna princip är vid närmare betraktande mer demokratisk än principerna i andra ideologier, där t ex en »upplyst elit» skall fastställa värdet av insatserna eller där man överlåter detta åt experterna på vad som »sakligt sett» är det »objektiva», »vetenskapliga» värdet av vars och ens arbetsresultat. Sådant är väl om något teknokrati.

Självfallet kommer i alla system att finnas missnöjda människor, som tycker att

vissa personers insatser värderas för högt och andras för lågt. I en fungerande marknadsekonomi skulle en sådan attityd kunna sägas vara anti-demokratisk, eftersom det innebär att vederbörande vill sätta sig över resultatet av miljoner människors önskemål. Detta är dock inget reellt problem. I en marknadsekonomi bör alla människors önskemål om transfereringar av inkomster till dem som anses få för litet kunna tillgodoses.

Nya problem

Grunden för näringslivets ideologi är således en marknadsideologi. Det finns givetvis många fler argument för denna ideologi än som har framförts här. Vad som nu är viktigt är emellertid inte att förfina argumenten för en konventionell marknadshushållning utan det är att visa hur marknadssystemet kan användas för att lösa alla de nya problem som uppstått eller upptäckts under de senaste åren.

Det gäller alltså att visa att man varken behöver avskaffa marknadsekonomin eller ingripa med selektiva regleringar för att lösa problemen utan att dessa löses automatiskt, om bara samhället förändras så att marknadsideologin får tillämpas inom förnuftigt konstruerade ramar. Många av de problem som nu är aktuella bör redan idag kunna lösas med hjälp av marknadssystemet, efter som det finns ganska i detalj utarbetade förslag till praktiska lösningar.

Miljöförstörelsen är ett sådant problem, där en prissättning av olika miljöförstörelse åtgärder torde vara långt mer effek-

tiv än alla former av administrativa regleringar. Avfolkningen av glesbygden borde också kunna dämpas eller stoppas genom att den centraldirigerade prissättningen på arbetskraft avvecklas, så att de enskilda människorna själva kunde välja mellan att bo kvar i sin hembygd med något lägre arbetsförtjänst och alternativt flytta till en främmande ort med bättre betalt arbete.

En förbättrad arbetsmiljö kan snabbare uppnås om man i löneförhandlingarna starkare prioriterar denna i förhållande till kontanta lönehöjningar. Likaså borde det vara möjligt att stärka de anställdas medinflytande på arbetsplatserna, om de tendenser till dämpad produktivitetssökning som kan uppstå motvägs av i motsvarande mån dämpade lönekrav.

Tryggheten i arbetet torde kunna främjas genom att företagen tillåts bedriva sin verksamhet med en tillfredsställande lönsamhet, som minskar den nu höga nedläggningstakten och ökar nyetableringar och expansion. Detta förutsätter att statliga pålagor och de anställdas lönekrav anpassas till den faktiska produktionsutvecklingen. Samtidigt verkar detta också dämpande på inflationen.

Inga träd växer upp i himlen, och inte heller kan den ekonomiska tillväxten fort-

gå hur länge som helst. Utarmningen av jordens resurser är en faktor som måste stoppa tillväxten på längre sikt. Men långt innan dess kommer prissystemet att medföra så kraftiga prisstegringar på råvaror att återanvändning blir ekonomiskt fördelaktig. Redan nu skulle tillväxten kunna dämpas, om människorna valde att avstå från löneökningar och i stället prioriterade ökad fritid. Men den privata konsumtionen svarar för endast en femtedel av tillväxten i Sverige. En avsevärd dämpning av tillväxten förutsätter därför dessutom att den offentliga sektorns expansion upphör. Men över den offentliga sektorn har de vanliga människorna inte samma inflytande som över marknadssektorn.

Alla de ovan uppräknade problemområdena gäller ytterst frågan på vilket sätt alla de vanliga människorna skall få ett direkt inflytande över hur de ekonomiska resurserna i vid bemärkelse skall användas. Som det nu är, styrs verksamheten inom dessa områden mer eller mindre på indirekt, administrativ väg. Det är om detta problem som en ideologi för näringslivet måste handla. Men frågan är också om en sådan ideologi även bör innefatta lösningarna av flera än de här uppräknade problemen. Det kommer kanske en fortsatt debatt att få utvisa.